

Rys rozwoju osobniczego człowieka – podstawy embriologii

Dr n. med. Jacek Grudziński

KLINIKA CHIRURGII PLASTYCZNEJ
GDANSKIEGO UNIWERSYTETU MEDYCZNEGO

ROZWÓJ ORGANIZMU OSOBNICZEGO CZŁOWIEKA

ONTOGENEZA – nauka o rozwoju organizmu (*ontos* – byt, *genesis* – pochodzenie)

EMBRIOLOGIA (endogeneza; *embryon* – zarodek) – zajmuje się rozwojem zarodkowym i płodowym

1. Embriologia opisowa – zmiany morfologiczne w przebiegu rozwoju zarodka i płodu

embriologia ogólna – zajmuje się gametami, zygotą, listkami zarodkowymi i tworzeniem narządów pierwotnych

embriologia szczegółowa – to histogeneza – różnicowanie poszczególnych tkanek i organogeneza – rozwój poszczególnych narządów

2. Mechanikę rozwoju- zajmuje się przyczynami zmian rozwojowych w narządach i układach

3. Embriologia fizjologiczna – zajmuje się poxnawaniem czynności zarodka i płodu

POSTEMBRIOLOGIA (egzogeneza) zajmuje się rozwojem po urodzeniu

ROZRÓD I JEGO RODZAJE

ROZRÓD – cecha organizmów żywych, jego celem jest przedłużenie życia gatunków

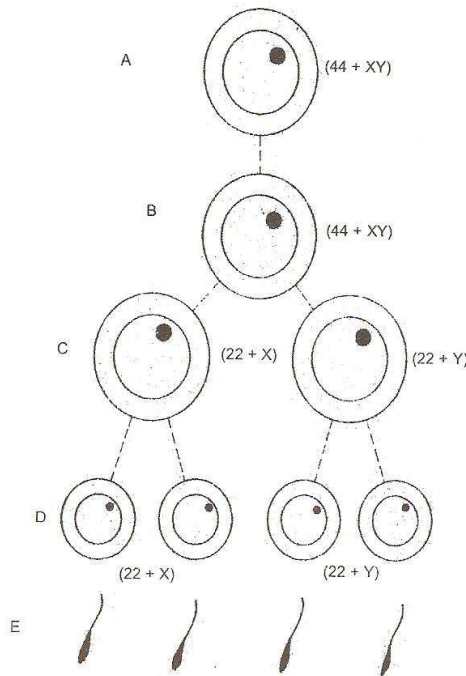
RODZAJE ROZRODU

- 1. WEGETATYWNY, MONOGENICZNY** – nowy organizm powstaje z macierzystego przez podział (*fissio*) lub pączkowanie (*gemmatio*)
- 2. PARTENOGENETYCZNY, DZIEWORIDNY** – gdy nowy organizm powstaje z niezapłodnionej komórki jajowej
- 3. PŁCIOWY, DIGENICZNY** – gdy nowy organizm powstaje z zespolenia dwóch odmiennych komórek płciowych (*gamet*), męskiej i żeńskiej (*reproductio gametica*)

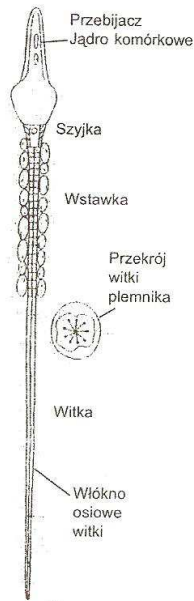
KOMÓRKI PŁCIOWE CZŁOWIEKA

KOMÓRKI PŁCIOWE MĘSKIE – plemniki

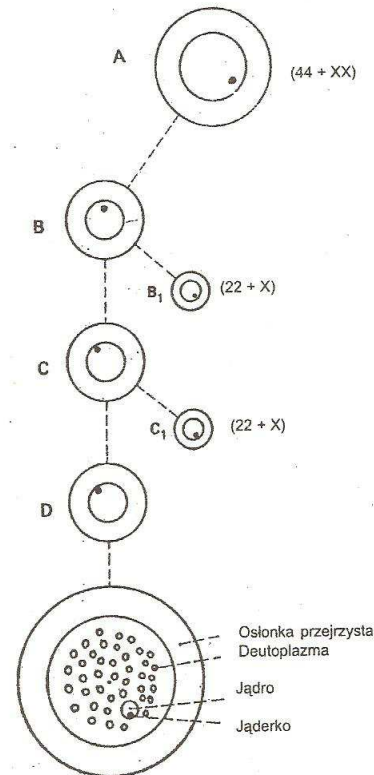
KOMÓRKI PŁCIOWE ŻENSKIE – jajo

Ryc. 1. 1. Spermioogeneza: A – spermatogonia, B – spermatocyt I rzędu, C – spermatocyt II rzędu, D – spermatydy, E – plemniki. W nawiasach podano liczby auto- i heterochromosomów.

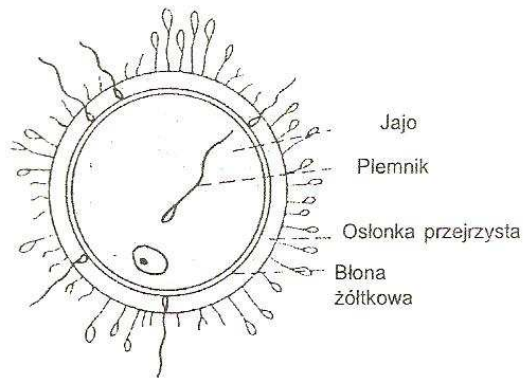
Ryc. 1. 2. Schemat budowy plemnika ludzkiego

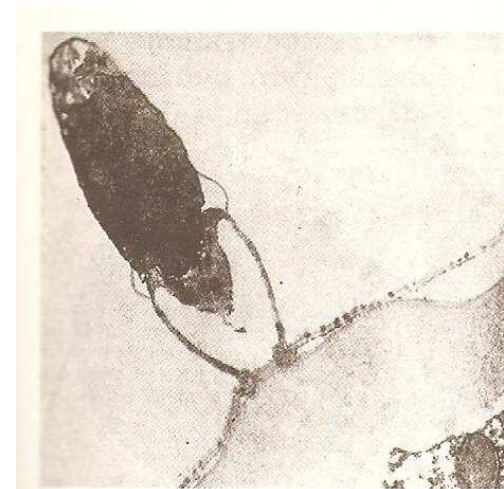
Ryc. 1. 3. Owogeneza: A – owogonia, B – owocyt I rzędu, C – owocyt II rzędu, B1 – pierwsze ciało kierunkowe, C1 – drugie ciało kierunkowe, D – owotyda, E – jajo. W nawiasach podano liczby auto- i heterochromosomów.

ZAPLEMIENIE - (*inseminatio*) – umożliwienie kontaktu z jajem – złożenie nasienia w bliskim sąsiedztwie jaja, co występuje w czasie spółkowania (*coitus*)

ZAPŁODNIENIE – (*fertilisatio*) – połączenie plemnika z komórką jajową – powstaje zygota – zapłodniona komórka jajowa

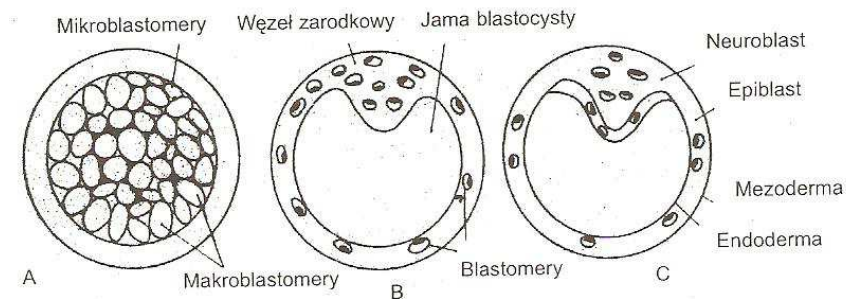

Ryc. 1. 4. Zapłodnienie

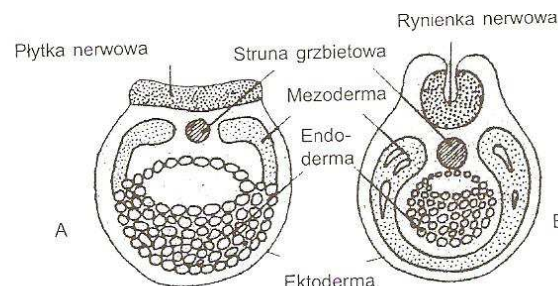
Ryc. 29. Wnikanie plemnika do komórki jajowej. Mikrofotografia elektronowa z J. D. Eberta.

OKRES ZARODKOWY (*tempus embryonicum*) – od zapłodnienia do końca drugiego miesiąca – obejmuje bruzdkowanie, gastrulację i kształtowanie narządów pierwotnych

Ryc. 1. 6. Schemat rozwoju zygoty: A – moruła, B – blastula, C – gastrula.

OKRES PŁODOWY – (*tempus fetale*) – od trzeciego miesiąca ciąży do jej zakończenia obejmuje kształtowanie narządów wtórnych, zewnętrznych cech płciowych, powstanie łożyska

Ryc. 1. 7. Tworzenie się listków zarodkowych: A, B – kolejne stadia (wg Bielańskiej-Osuchowskiej).

BRUZDKOWANIE – (*gradus fissionis*) – proces prowadzący do powstania głębokich bruzd przewężających zygotę na 2,4,8 itd. Nie zawsze jednakowych części - **blastomerów** - mikro i makroblastomerów – ten okres zarodka nosi nazwę moruli (*morula*)

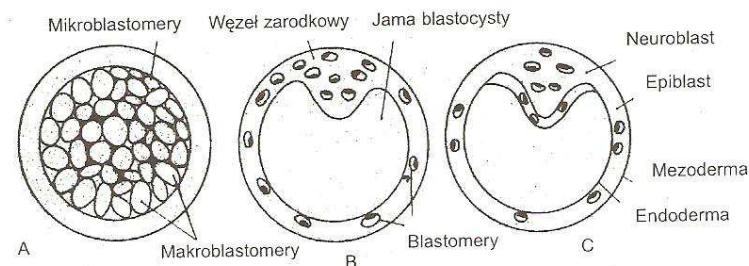
BLASTULA (*blastula*) – powstanie w wyniku podziałów rodzaju pęcherza – którego część blastomerów tworzy warstwę zewnętrzną - **trofoblast**.

Wnętrze pęcherza – **jamę blastocysty** wypełnia płyn – nie dokońca o znanym pochodzeniu .

WĘZEŁ ZARODKOWY – skupienie komórek przy jednym z biegunów, wpuklające się do jamy blastocysty

TARCZA ZARODKOWA – przekształca się w nią węzeł zarodkowy, tworząc dwuwarstwową płaską, owalną płytkę zbudowaną z **epiblastu i endoblastu**

GASTRULACJA – tworzenie listków zarodkowych – komórki przemieszczając się w części środkowej tworzą zagęszczenie komórkowe określane jako smuga pierwotna (*linea primitiva*), rozszerzona w części tylnej – węzeł tylny, oraz przedniej – węzeł pierwotny (Hansena)

. 6. Schemat rozwoju zygoty: A – morula, B – blastula, C – gastrula.

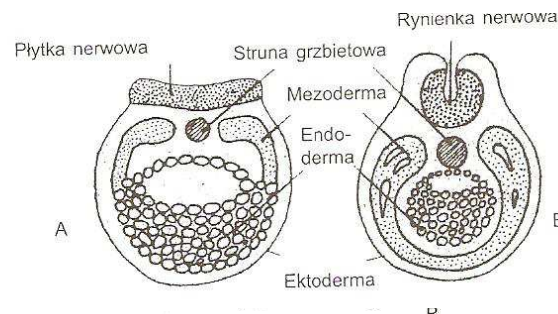

Węzeł pierwotny - wyrasta przedłużenie głowowe

Struna grzbietowa - wyrasta z grzbietowej części smugi pierwotnej

Przedłużenie głowowe – epiblast przemienia się w **ektoderme zarodkową**, a **endoblast** w **endoderme zarodkową**, natomiast **mezoderma** powstaje z **komórek leżących po bokach struny grzbietowej** - **mezoderma przyosiowa** (*mezoderma paraaxialis*) i **mezoderma boczna** (*mezoderma lateralis*).

Ektoderma przed struna grzbietową – powstają z niej **płyta nerwowa** i **fałdy nerwowe**, przekształcają się one w **rynienkę**, a następnie w **cewę nerwową** (*tubus neuralis*). Część środkowa ektodermy nosi nazwę **neuroblastu**, a część obwodowa **epiblastu**. Okres różnicowania ektodermy nosi nazwę **neuruli**.

Ryc. 1. 7. Tworzenie się listków zarodkowych: A, B – kolejne stadia (wg Bielańskiej-Osuchowskiej).

KSZTAŁTOWANIE NARZADÓW PIERWOTNYCH

Somity – powstaje z mezodermy przyosiowej

Wtórna jama śródzarodkowa – otoczona powstałymi z mezodermy bocznej blaszkami – ścienną i trzewną.

Mezenchyma – czwarty listek zarodkowy, powstały z wywędrowujących z mezodermy komórek gwiazdzistych. Komórki te wnikają pomiędzy pozostałe listki zarodkowe i najdłużej zachowują charakter mało zróżnicowanej tkanki zarodkowej. Mezenchyma powstaje również z innych listków zarodkowych.

Fragmentacja listków zarodkowych prowadzi do powstania narządów pierwotnych, a nich narządów wtórnych.

Histogeneza – towarzyszące tworzeniu się narządów różnicowanie i specjalizacja komórek, prowadząca do wytworzenia tkanek.

Somity – różnicują się w **sklerotomy** – zawiązek szkielety osiowego, **dermatomy** – zawiązek powłoki wspólnej, **miotom** – zawiązek mięśni poprzecznie prążkowanych.

Śródzarodkowa jama ciała – połączona początkowo z **jamą ciała pozazarodkową**, a następnie przekształca się w **jamę otrzewnej, jamę opłucnej, jamę osierdzia.**

Błaszka trzewna i blaszka ścienna mezodermy bocznej przekształca się w **błony surowicze.**

Z **blaszki ściennej** powstają **zawiązki kończyn górnych i dolnych**, a z **blaszki trzewnej** **tkanka łączna i mięśnie gładkie jelit i układu moczowo – płciowego.**

Mezoderma sercotwórcza – tworzy **cewę wsierdziową**, która zostaje otoczona **komórkami mezenchymy**, które różnicują się w **komórki mięśnia sercowego.**

Naczynia krwionośne – powstają z **wysp krwiotwórczych (insulae sanguineae) w mezodermie bocznej.**

Nefrotomy – oddzielają się od somitów i mezodermy bocznej – tworzą w każdej połowie ciała **płytę nerkotwórczą** z której powstają **przednercze, pranercze, nerka ostateczna** i pozostałe narządy moczowe i płciowe.

Ektoderma – okrywająca zarodek przekształca się początkowo w **jednowarstwowy naskórek – perydermę**, a następnie w **naskórek rogowaciejący**, a także w **poходne naskórka** – **włosy, paznokcie** i niektóre części narządów zmysłów – **soczewka oka**. Z **cewy nerwowej** rozwija się **mózgowie i rdzeń kręgowy**, a z **grzebieni nerwowych** **zwoje rdzeniowe, zwoje i nerwy układu autonomicznego, rdzeń gruczołów nadnerczowych** i **mezenchyma głowy.**

Endoderma pod tarczą zarodkową jest związkiem cewy jelitowej, z przodu powstaje ektodermalne zagłębienie stykające się z jej przednią częścią – zatoka gębowa (*stomatodeum*) – oddzielone błoną gardłową od pozostałych części cewy. W tylnej zaś części zarodka powstaje zgłębienie zwane zatoką moczowo-płciową lub stekiem, oddzielone od tylnej części cewy błoną stekową. Po pęknięciu błon cewa różnicuje się w części jelita, a w jej części przedniej wytwarza się pięć parzystych endodermalnych **kieszonek skrzelowych** przedzielonych przegrodami, w których tworzą mezenchymatyczne **łuki skrzelowe**. Z endodermy rozwijają się także gruczoły przewodu pokarmowego, wątroba i trzustka.

Tabela 1. 2.

Zestawienie narządów powstających z poszczególnych listków zarodkowych

Miano listka zarodkowego	Miano narządów lub części narządów
Ektoderma neuroblast	mózgowie, rdzeń kręgowy, nn. czaszkowe, nn. rdzeniowe, układ autonomiczny, część gleju, płat tylny przysadki, siatkówka, mięśnie tęczówki, rdzeń nadnerczy
epiblast	naskórek, paznokcie, gruczoły potowe i łojowe, sutki, płat przedni i część pośrednia przysadki, soczewka oka, nabłonek spojówki, rogówki i gruczołu łzowego, nabłonek okolicy węchowej, oddechowej i gruczoły błony śluzowej nosa, nabłonek i gruczoły jamy ustnej, ślinianki, szkliwo zębów, przewód słuchowy zewnętrzny, nabłonek ucha wewnętrznego, część nabłonka cewki moczowej męskiej, nabłonek kanału odbytnicy
Endoderma	nabłonek i gruczoły gardła, przełyku, żołądka, jelita cienkiego i jelita grubego, wątroba, trzustka, nabłonek tylnej części jamy nosowej i jamy ustnej, nabłonek jamy bebenkowej i trąbki słuchowej, gruczoł tarczowy, gruczoły przytarczyczne, grasicca, nabłonek tchawicy, oskrzeli, pęcherzyków płucnych i pęcherza moczowego, gruczoł krokowy, część gonad
Mezoderma	układ kostny, mięśnie poprzecznie prążkowane, skóra, mięśnie i błona zewnętrzna gałki ocznej, zębina i kostniwo, jądra miażdżyste krążków międzykręgowych, błony surowicze (opłucna, osierdzie, otrzewna), nerki, miedniczki nerkowe, moczowody, część pęcherza moczowego, macica, jajowody, pochwa, przewody najądrza, nasieniowody, serce, krwinki, kora gruczołów nadnerczowych, część gonad
Mezenchyma	mięśnie gładkie trzew i naczyń krwionośnych, naczynia i węzły chłonne, śledziona, tkanka łączna